

РОЖА

НАРИС

Наталі Жобринської.

— Ха, ха, ха! — лунало довгою вулицею просторого села від срібного дівочого сьміху.

Сонце заходило вже на ніч, лишаючи за собою червоні гори хмар з позолоченими вершками і глибокими повірізуваними зубами. В червоній тині немов купалося ціле село, довга вулиця і гурток дівчат, що йшли з куделями в руках, голосно сьміялися і весело перекидалися словами.

— Ото-ти! Анна рада буде, що тільки дівок іде до неї на вечерниці.

— Чи то їй новина? У неї все багато дівок на вечерницях!

— Та-бо до неї і найбільше парубків сходитьсяся!

— То правда: у нікого ніколи нема тільки парубків на вечерницях, що у неї.

— Певне любисток варить тай дає їм пити.

— Ат говорите, як би справді парубки за-для неї приходили! Не мали би за ким ходити, та за такою старою бабою! — сказала висока, білява дівка.

— А чому-ж ходять?

— Ходять за-для дівок, що до неї сходяться.

— Коли-бо не раз парубки волять ходити за бабами, а на дівок і дивитися не хотять.

— Є такі дівки, що за ними не ходять, а є й такі, що ходять.

Вона ішла рівно і сьміливо, очі її весело блищали, а впід червоної платини висіли довгі, русі у червоних биндах коси.

Блакитні гори хмар прикрили ся як би сивим туманом диму. Сивий сумрак стелив ся селом і плив гейби ріка довгою вулицею.

На воротах стояли дві жінки.

— Ого! Вже десь біжить на вечерниці Лукіянова Марина, — завважала кума Михайлиха до куми Процихи.

— Бабі ще ноги не застигли, а внука уже на танці жене!

— Або їй баба в голові? Їй коби парубки та гульки.

— А водить вона їх, водить! Ні одного відай нема в селі, аби за нею не ходив!

— Дай Боже, аби їй то на добре вийшло!

— Як собі постелить, так ся виспить!

— Господоньку сьвятий! — тай маму має!

— Кажім, що кажім, а з такої мами шкіру дерти би!

— Говоріть ви, кумо, своє, а я вам кажу, що Лукіяниха ще гонорить ся, що таку полетушу доньку має. Якось мені самій казала: що як би її Марину ланцом прив'язав, то урвала би ся тай пішла-б на танці.

— Гей, гей!

Щось шепоче вулицею? То вітер жене низом, зриває китиці бодаків, розсіває їх легким пухом, перебирає попід плоти вершками кропиви і хитає довгим гилем верб, що стоять по обох боках вулиці, ніби щось розмірковуючи у своїх великих головах. На темній блакиті блиснула зьвізда, як дівчина, що вибігла за ворота і виглядає милого.

Ось і він... Тихо зза гір скрадає ся ясний, веселий, вплив на чисту блакить, а з ним усе засіяло, зраділо. Горби, дерева, хати ніби прибрали ся у дорогі, сріблом шиті убори і весело сьміяли ся. Сиві чорні хмари збили ся в густі клуби і як зависні баби підслухували любу розмову закоханої пари. Заздрів то збиточний вітер, пігнав за ними легким посвистом і розбивав на кусні чорні боввани.

І знов спустив ся на землю, дунув довгою вулицею, потряс вербами, зашелестів буряном і торгав і підносив криси високих капелюхів та розгортав поли одежі парубків, що йшли вулицею.

— Щось вітер нині розіграв ся, — сказав один парубок, придержуючи капелюх на голові.

— Справді розіграв ся, жене вулицею, аж порохом мете!

— Може він де зговорив ся з якою дівчиною тай квапить ся на вечерниці.

— І спішно йому, нема що казати: усе наперед вивирає ся.

— Відай і між нами є такі, — завважав иньший парубок.

Усі голосно засьміяли ся. Не сьміяв ся лиш один, що йшов на самім переді. Хмуро насупив брови і знехотя перекинув сердак з одного плеча на друге.

— Не знати, чи буде у Анни Марина Лукіянова? — кинув знов по часі словом один з парубків, і знов усі зареготали ся.

— Хто найдовше за нею ходив, той найліпше буде знати, — промовив нарешті хмурий парубок і зиркнув боком на невеличкого, сухорлявого товариша, що йшов побіч него.

— Ходив, доки ходив, а тепер най чорт за нею ходить, я певне не буду такий дурний, — відгризав ся сухорлявий.

— Лиш на зарікай ся, не зарікай ся, бо ми і таких виділи, — кепкували парубки.

— Хто не хоче, то най не зарікає ся, а я можу за речи ся, мені вже доста того! Вона знає лиш кожного за ніс водити! Зразу прикидає ся, що ніби любить, а потому на сьміх підоймає!

— Тепер так говориш, а що було, як Василь за-для того хотів її з танцю виганяти? Чи не ти бив ся з ним?

— Бив ся, бо ще її тоді не був добре визнав, а тепер добре вже її знаю.

— Ти гадав, що будеш найліпший, а то ліпші знайшли ся, — посьмішкували ся деякі, зиркаючи на парубка,

що все з насупленими бровами ішов на самім переді, а хороше його лице ще більше насупило ся.

Вулиця кінчила ся. Хмурий парубок ненадійно обернув ся до товаришів і затиснув кулаки.

— Слухайте, — сказав він придушеним голосом. — Нема тут між нами відай ні одного, аби за Лукіяною Мариною не ходив, тай аби вона його в дурні не пошила. Не шкодило би і їй притерти носа і показати, що ніхто не є її дурнем.

Парубки нащурили вуха.

— Зробім раз так, — говорив далі парубок, — аби сьогоднішнього вечера ні один з нас не говорив до неї і чинив ся, буцім-то її нема між нами.

— Добре каже, — підхопив сухорлявий.

— Стрібуймо, ніщо не шкодить, — завважали иньші.

— Стрібуймо, а будемо видіти, що з того вийде? — притакувала решта парубків.

Вони доходили до хати, що стояла край дороги на самім кінці села. Хата була велика з комином, побита ґонтами, але ґонти були місцями пообдирані, а стіни сьвітили до місяця облупаною глиною. Стара дуплава грушка широко розкладала довге гилля, а до неї тулили ся купи розвіяного вітром лабузу.

Стодола стояла на розтвір, двері від колешні упали на землю, а при воротах гойдав вітер відорваною латою. Був статок, лиш не було кому про него дбати. ґазда вмер, а ґаздиня байдуже, не розщибала ся. „Доста вже напрацювала ся та сьвіта божого не бачила,“ — говорила нераз удова. Чоловік був добрий ґазда, але лотока, держав її в руках. Коли вмер, удова гуляла, справляла вечериці, поїла парубків, а про ґаздівство не дбала.

— Слава Ісусу Христу! Боже помагай! Добрий вечір! — вигукували парубки, входячи до хати.

— На віки слава, дякувать за слово добре! — відповідали весело дівки.

— Просимо ближе, — припрошувала ґаздиня.

— Не просіть так дуже, бо не знати, чи всі нам тут будуть раді!

— От, яке, згонорили ся! Хотять, щоби дівки самі їм на шию вішали ся! Де є дівки, щоби не раді були парубкам!

— Гадаєте, що всі дівки так, як ви, Анно, — бризнула словом Марина.

Дівки засьміяли ся, а парубки ніби не чули того.

— Або що: неправда? Скажіть, що неправда! А хто вам то повірить! — відгризала ся Анна.

— От! Се раз Анна, от! Баба сім миль ізза пекла, все ріже в очи, — підлещували ся парубки.

— Як свій свого вихвалює, — вмішала ся знов Марина. — Але що правда, то правда, — притакували дівки сьміючись. Але парубки знов чинили ся так, буцім то й не чули.

— Не ваша правда а моя, — обставала при своїм Анна уперто.

— Так і є, Анни правда, все на верха, — договорювали парубки.

— Се справді так є, але сідайте, чого стоїте, — припрошувала їздиня.

— Дякувать, най все добре сідає, постоїмо!

— Може більші повиростає, — посьміювали ся дівки.

— Уже кому, кому, а Петрови не шкодило би троха підрости, — докинула знов Марина, зиркаючи зпід ока на сухорлявого парубка.

Петро удав, немов би не лише не чує, що вона говорить, але і не видить її.

Нарешті парубки розгостили ся, позасідали коло дівок, сьміють ся, жартують, а на Марину ні один ані оком не поведе. Почне ся яка бесіда, а Марина вмішає ся, то всі нараз затихнуть; зажартує, то дівки сьміють ся, а парубок жаден і вусом не рушить.

— Що їм стало ся? Поглухли, чи який иньший припадок на них вийшов? — думала зневажена дівчина; з гнівом відвернула очи від цілої компанії і вдивила ся в шиби вікна.

На дворі було темно, вітер заводив якусь сумну пісню, шелестів у кущах лабузу, а стара грушка тужно поскрипувала.

Марта в одно дивила ся в чорні шибви вікна, в серці кипіла злість, у голові крутили ся якісь темні, пірвані думки, шуміли крильми диких птахів.

— Коби хоть чорт прийшов тай заговорив до мене! — подумала вона з серцем.

„Коби хоть чорт“ — свиснув вітер, затряс вікнами, завив диким стогоном, загудів у комині і з лускотом отворив двері.

— Тьфу! пек тобі! — жахнули ся майже всі в хаті.

— Запирайте двері! — крикнула газдиня.

Але двері як отворили ся, так самі з лускотом заперли ся, лише щось по хаті зашуміло, а стара грушка жалібно застогнала...

Марина дивить ся: коло неї станув такий гарний панич, що аж очи забула. Високий, стрункий, у короткім кабатыку і маленькім з пером капелюшку. Волосе у него чорне, як у ворона, а очи гейби чорним огнем горіли.

Він сів коло неї, говорить, жартує. Вона і собі жартує, сьмієть ся, рада, що має з ким забавляти ся.

— До кого ти говориш? До кого сьмієш ся? — питала Анна.

Марина здвигнула плечима.

— Справді, до кого ти говориш? — питали дівки.

— Чи вам очи повилазили, що не видите панича? — відповідала сердито Марина.

— Панича? Якого панича?

Усі подивили ся по собі.

Марина нічого уже більше не відповідала. Що вони її всі обходять. Панич гарний, веселий, чим раз ближше присуваєть ся, обіймає, сьмієть ся і шепче до вуха любі, солодкі слова.

Кров переливаєть ся їй у жилах, бе в висках, заливає невисказаною втіхою серце.

А він шепче стиха: — Будь моя, а будеш панею, всі тобі кланяти ся будуть, у шовках будеш ходити, поїздом їздити, на пухах спати, у всякім добрі упливати, від золота-срібла блищати.

Вона ніби не слухає, соромить ся, відвертає ся; він хапає її за руку і закладає на палець золотий перстінь.

Вона відвернула якось руку, а веретено упало на землю.

Зігнула ся по веретено — аж глип — і вся застигла... Глипнула ще раз, а у панича кінські копита.

— Ох! Я нещаслива! — крикнула не своїм голосом, схопила ся тай просто у двері...

На воротах забігли їй парубки дорогу і хотіли задержати, але вирвала ся на силу і бігом полетіла вулицею.

Хустка їй спала з голови, сорочка розчінькала ся, а довгі коси розплітали ся в бігу; а він летить за нею, тупотить кінськими копитами, тай питає роздираючим вуха свистом:

— Чому, чому не хочеш мене?

Вона була така легка, що не шукала дверей, а влетіла вікном до хати. Шиби за нею задзенькотіли, а з руки полила ся кров.

З тяжким стогоном кинула ся в кут хати і затулила вуха, аби не чути страшного свисту:

— Чому, чому не хочеш мене?

Якась темна, густа мрака обгорнула її непрозорим туманом, збивала ся в гору, то повзала чорними, страшними бовванами. Якийсь чоловік, ніби її батько, бєть ся по полах руками, та вона не може його пізнати, хоч як придивляє ся, хоч як протирає очі.

Руки її пообвивані шматами, на фартусі червоні каплі крови, в голові горить, у вухах шумить, у грудях пече. Чорна, люта мара обхопила її довгими кігтями, гейби гадюками давить і душить за шию.

Розірвали ся шнурки коралів, посипали ся по землі і змішали ся з сльозами матери, що як горох падали на землю і котили ся по ній.

Велика, груба коралина блиснула срібним кільцем. Ні, то не коралина, то перетінь, що панич хотів їй на палець закласти. Він і тепер стоїть коло неї, прошибає їй полум'ям своїй очей, скрегоче білими зубами, просить, грозить, питає:

— Чому, чому не хочеш мене?

На силу відіпхнула його від себе і затулила вуха, аби не чути прошибаючого душу голосу, що знов тепер знижував ся до тихого шепоту:

— Чому, чому не хочеш мене?

В розпущі ломила руки, рвала волосє, дерла на собі одежу. Утомлена припала конець стола. Коло неї мати кладе її на голову вінок, на столі стоїть зелене деревце, завітчане червоною калиною, — дівчата сьпівають:

„Та як його тай рубано — дзвеніло,
Та як його тай спускано — шуміло.“

І летить воно і шумить і дзвенить на старій на горбку дзвіниці. Бабу несуть до церкви; церков валить ся, хитає ся, спадають хрести.

З самого вершка упав хрест і поцілив її в голову. Люди підносять його, цілують, дають і їй цілувати.

Вона з криком відвернула ся і сплюнула. На чолі у неї виступили каплі зимного поту, в жилах переливає ся розтоплене олово і розпирає груди. Перед очима кровава пляма, люди не люди, а якісь зьвіри з розжертими пащеками, розпаленими язиками, а довкола глухий шум, ропіт, дивний помішаний гамір:

— Приступило, приступило, приступило!

І знов як би каменем приложив їй голову і нічого більше не чула, не виділа, лише тяжко хропіла, а з грудий виривали ся страшні, незрозумілі слова.

Прокинула ся.

Грає музика, дівчата і хлопці збирають ся на вечерниці. Ось там приперта до лавиці куделя; веретено пряде, крутить ся, клубок з пряжею звиває ся.

— Чекайте, чекайте, і я іду з вами, — говорить щось її голосом, — а тут і він уже стоїть і кличе її за собою.

— Ні! Не дочекаєш того!

Вона ухопила клубок і кинула за ним. Клубок скочив і упав у кишеню його короткого кабатика.

Свиснуло вітром, нитка крутить ся, біжить, протягає ся, а вона за ниткою. Перекидає ся через плоти, хати, пере-

лази, перескакує глибокі яруги, стелить ся крутими стежками, летить манівцями.

А чим далше, тим нитка скорше торочить ся, біжить, обсновує якісь дерева, хрести, могили.

Коло одної могили щось шуркнуло в прогалину, земля застогнала, облаки захитали ся, загуділо громами. Вона хотіла ударити пятою в щілину, але вітер ухопив її і поніс з шумом якимись безконечними стернями, очеретами, темними лісами.

Вітер жене, шумить, вона біжить не оглядаючи ся і не доторкаючи ся землі. За нею троскіт, гук, падають громи, заводять сови, кракають ворони, тарахкотять колеса, кидає камінєм і тупотить кінськими копитами.

Лиснуло озером і понесло її понад блискучі шибн. Вода чиста як сльоза, хвилює срібними хвилями. На самій середині чоловік по шию в воді; вода наливає ся йому до рота, а він усе кричить: — Пити, пити!

Надармо протягає до него руки, — вітер подув і поніс її далі незміреними оком облогами. Трава стелить ся буйною зеленю, а там вівці блеють з голоду, а в повітрі літають страчуки і просять хресту.

Заклекотіло болото, стогне багно, а зпід него чути, як мужик воли поганяє, а дзвони дзвонять як на великдень.

І знов усе щезло, густий туман наляг довкола. Над нею і під нею чути зітхання, плачі, зойки — тай грімкий тупіт кінських копит...

Далеко під темним лісом блиснула зьвізда. Майже без духу дівчина добувала останніх сил, аби добігти до блискучого сяєва.

Вітер пустив ся низом і летів як шалений. Корчі глогу і терня шарпали її волосє, дерли лице, калічили руки і ноги.

Але най дре ся біле тіло, най тече кров! У неї лише одна гадка, одно бажанє: дістати ся на ясну зьвізду.

Тупіт кінських копит був уже за нею, коли допала до сияючої золотим блиском зьвізди...

То була зовсім порожня хата, лише мертвець лежав на лавці. В головах мерця горіли сьвічки, а на стінні висів образ Матери Божої.

Мати Божа ціла в золоті, два ангели тримали пишну коруну, інші трубили в облаках, а вона піднесла високо руки, розложила широко свої пресвяті ризи, під котрі ховалися св'ятці і угодники божі.

— Ходи і ти тут, — сказала Мати Божа до дівчини, що ледво переводила дух.

Марина притулилася до стіни, а Мати Божа закрила її своєю прозорою шатою.

На порозі тріснуло кінським копитом, мигнуло полум'я розжевлених очей. Іскри розсипалися по хаті, розліталися на всі боки, лише темніли і гасли, як доходили до золотої шати Цариці неба.

Дикий крик затряс вуглями хати, затріщав дах, поломалися свічки, а труп піднісся з лавиці.

— Шукай і ти її! — заверещав він на мерця.

І пішов шалений, невольний танець по хаті. Товклися по всіх кутах, човгалися по землі, дерлися по стінах, переглядали кожен пилину пороку, заглядали в кожен щілину.

А що раз перейшли, то зачинили в друге, в третє, без кінця і утоми.

Нараз зачала знаходити на них якась неміч, але ще більше дразнило їх і вони ще з більшою злістю товклися і шукали схованої дівчини...

Минула північ.

Когут ударив крилами і запів. Скажений регіт замер на устах чорта, він захитався і розіллявся смердячою мазю, а труп упав у ту мазь надписаним своїм тілом...

— Виходи! — сказала тоді до дівчини Цариця небесна.

Тремтячи як лист трепети стала Марина перед лицем Богородиці.

— Не бійся! — каже Мати Божа. — Він уже стратив над тобою силу, але коли раз мав приступ до твоєї душі, то вона вже не буде спасена.

Як зломана ледя упала дівчина на землю і з плачем просить Матінку Божу, аби помилювала її: — Не відвер-

тай від мене, Мати Божа, пречистого твого лица! — молила вона. — А коли мала я у серці пиху чорта, то той гріх спокутую житєм і смертю моєю; лише най буду при тобі, Матінко сьвята!

Дивним, чудовим блиском засіяло лице Цариці неба. Промінєм тих блисків задрожали тіни, загоріли зорі, сонцем заяснів сьвіт.

— „Житєм і смертю“ хочеш мені служити, бідна дитино землі! — залунав голос Богородиці серед небесної тишини.

— „Житєм і смертю“, — понесло ся луною в безконечний простір сьвіта. — „Житєм і смертю“, — засьпівали всі ангели на небі, заграли всі дзвони на цій землі; а Мати Божа приказувала:

— Іди до тих, що тебе породили, проси, аби живцем тебе у трумну поклали, тай у широкім полі на розстайній дорозі поховали!

* * *

Серед широкого поля стоїть висока могила, а під нею біла як сніг, рожева як цвіт спить молода дівчина.

Зі зжогленими на-вхрест руками, у золотім вінку, з розплетеними, довгими русими косами спить вона твердим, непробудженим сном.

Не чує ні сьпівів, ні музики, не збудить її з твердого сну горячий поцілуй коханця, не відновлять сльози матери. В обіймах сирієй землі, під білим покривалом легкого пуху спить вона непробуджено.

І спить вона серед німої тишини, лише куряви дрібних, кришталевих іголок, ніби сонні привиди перебігають широкі простори, летять білим туманом, аж попід далекі сині гори, попід укриті мракою село...

Кинуло з неба снопом теплого проміння, ринула ся земля, повела довкола сонним оком і біле сяєво мраки розвіяло ся від теплого духу сонця.

Сплинули води брудними потічками, прилетіли бузьки з далеких країв, закувала зазуля у зеленім гаю, задзвеніли жайворонки понад пахучими від зелені межами.

На високій могилі, у головах дівчини, виринула червона галузка з дрібними зеленими листками і розросла ся у корч полевої рожі.

І росте вона сама одинока, під склянною банею чистої блакиті.

Ніде ні живої душі, лише сонце дивить ся ясним оком понад засновані золотом поля, понад зелені ниви, понад молоде буйне колосє.

„А рожа росте, розростає ся.“

Тихенько сьпівають пісню полеві комахи у буйній шовковій траві. Виповзне зпід грудки зелена ящірка, протягне ся до теплого проміння, забренить комар, затріпоче крильцем метелик, присяде, подумає, тай пурхне у широкий простір.

„А рожа росте, розростає ся, легоньким цьвітом обсипає ся.“

Дощик її змие, вітер обсушить мокрі листочки, розчеше довгі, тонкі галузки, обтрясе дряжачу сльозу ранньої роси.

А вона підносить високо тужні, бліді цьвіточки і дивить ся далеко, поза ясне сонце і синю блакить.

